

KÁNYÁDI SÁNDOR

„Aki a porból vétetett,
az út porával könnyen összebékül.”
(*Zarándokút*)

Látszólagos könnyedség vehet rajtunk erőt, ha Kányádi Sándorhoz közelítünk; keresve a fogáspontokat, kapaszkodókat, láthatóvá válik, hogy a közelítés több irányból is eredményre vezet, vezethet. Figyelembe kell venni ugyanakkor azt is, hogy az élő magyar irodalom legendás alakjával állunk szemben; aki nemcsak határon túl hatott és hat; itthon éppúgy ismert és elismert szerző, mint külföldön, hiszen versei nemcsak magyarul olvashatók, hanem többek között román, norvég, finn, francia, német, portugál és angol nyelven is.

Hatását bizonyítják akár számos kiadásai, akár ismertsége, elismertsége; köteteit olvasták és olvassák, verseit mondják; az élő irodalom reprezentánsát köszönhetjük benne, visszatekintve immáron fél évszázad távolába. Gazdag fordítói munkássága is közismert irodalmi tény, irodalmi érdemeit kitüntetések sokaságával honorálták.

Költőként emblematisz figurája az erdélyi magyar irodalomnak; és elhelyezhető az egyetemes magyar irodalomban; azzal együtt, hogy verseiben mindvégig érezhető a szűkebb haza iránti elkötelezett hit, s csatlakozik ehhez – a megszólalás igényességéből, szándékából adódóan – az a közösségi befogadást igénylő attitűd, amely már első verseiben érezhető volt. Versbeszéde rengeteg forrásból táplálkozik; a népdalok forma- és szövegvilága, Petőfi és Arany (szöveg)hagyományai éppúgy fellelhető verseiben, mint a 20. századi modern tendenciák sorjázása; akár az avantgárd beépülését, akár létfilozófiai költeményeit figyeljük.

Kányádi Sándor Nagycsalambfalváról indult és a kozmoszig ért. Ez a végletesség (és végtelenség) nemcsak a térre, a bejárt, megismert vidékekre vonatkozik, hanem költészetére, versvilágára is feltétlenül igaz.

A látszólagos könnyedség, a könnyebb megközelíthetőség mögött tehát egy magát sokfelől megszervezett lírai teljesítmény materializálódott több évtizeden keresztül, az alaptémákat mondhatni koncent-

rikusan bővítve; a közösség felől indulva, egyéni hangon jutva el az egyénhez, a saját versbeszéd adta tapasztalatot szintetizáló nagy versekig, az életművet mintegy lezáró létfilozófiai alapvetésekig.

Az indulás

Kányádi Sándor Nagycsalambfalván született, Hargita megyében, 1929. május 10-én. Az elemi öt osztályt itt végzi, majd Székelyudvarhelyre kerül; itt előbb a református kollégium diákja (1941–1944), majd tanulmányait a Római Katolikus Főgimnáziumban folytatja. Ezután fémipari középiskolát végez. Fél évig a kolozsvári Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola hallgatója, majd a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Karán tanul, 1950-től Kolozsvárott él, s 1954-ben itt szerez magyar irodalom szakos tanári diplomát.

Az ötvenes évek elejétől tevékeny szerepet vállal az irodalmi életben; 1951–1952-ben az Irodalmi Almanach segédszerkesztője, valamint az Utunk munkatársa. 1955–1960 között a Dolgozó Nőnél dolgozik, majd 1960-tól három évtizeden át a kolozsvári Napsugár című gyermeklapot szerkeszti. 1990-ben nyugdíjba vonul, az irodalomtól azonban azóta sem szakadt el.

Kányádi Sándor indulását Páskándi Géza egyengeti, aki 1950-ben közli Kányádi versét az Ifjúmunkás című lapban. Egy csapásra a második világháborút követő első nemzedék jelentős figurájává válik. Tehetségére, illetve a Kányádiban rejlő lehetőségekre a romániai pártvezetés is felfigyelt; s a költőnek idővel elég súlyos dilemmával kellett szembesülnie, nevezetesen, hogy a megszólalás lehetősége(i), valamint az ezért kötött morális konszenzus mennyire férnek meg egymás mellett. Meglehetősen korán, 1952-ben bekövetkezik nála egy törés; többször „elbeszélgetnek vele”, ennek eredményeképpen első kötetében (*Virágzik a cseresznyefa*, 1955) átüt ez a kettősség. Egyszerre érződik Petőfi hatása; nem is csoda, hiszen bevallottan meg akart tanulni „petőfiül”, és ez, már amennyire ez egyáltalán lehetséges anélkül, hogy epigonná váljék a költő, sikeres törekvése volt. Másrészt költeményeit a szocializmus építésének lelkes (fel)hangjai hatják át: az iparosítás, a civilizált világ térhódítása, a paraszti munka öröme, téesszervezés, a népek békés egymás mellett élése. Versei követik a rímes (nép)dalformát, de szabad verssel is próbálkozik. Ugyanakkor

már első kötetében érezhető a szülőföld iránti elkötelezettség, mely talán a tájhoz kötődő, mélyen személyes érzelmi viszonyban érhető leginkább tetten.

Mindenesetre jelzésértékű, hogy bár a korabeli kritika lelkesedéssel, mi több, ünnepelve fogadja a könyvet, a dicséret hangjaiba elmarasztaló hangok vegyülnek; felróják neki a túlzott népiességet, a pártvezetők dicsőítésének hiányát; ösztönzik, hogy saját hangját (sic!) mielőbb találja meg, noha a korabeli irodalompolitika babonásan irtozott minden ilyenén törekvéstől.

Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a *Valaki jár a fák hegyén* egyberostált – azaz a szerző által átválogatott, meghúzott életművét összegző gyűjteményes kötetbe – versei közé egyetlen darab sem került az 1955-ös kötetből.

Második könyvét, a *Sirálytáncot* (1957) ne keressük önálló kötetként a könyvtárak polcain. Kányádi második kötetét ugyanis szinte a megjelenés pillanatában utolérte a könyv végzete; a cenzorok utasítására zúzdába küldték, s a kor abszurditását tükrözi, a költségeket a szerzőnek kellett állnia. A *Sirálytánc* verseiből a marandónak, érvényesnek ítélteteket már vizionlátjuk a válogatáskötetekben; érdekességét mégis az adja, hogy Kányádi itt jelentkezik először kiforrott, egyéni hanggal; a hagyományok továbbélése mellett pedig megjelennek a merev formai és ritmikai szabályokat egyre inkább fellazító szabad versek; a formálódó, saját versbeszéd kialakulásának lehetünk tanúi, noha az igazi áttörést majd a *Harmat a csillagon* versei adják, az igazi beérkezést e kötet hozza el számára. Az pedig már csak kanonizációs utójáték, hogy Kányádi és nem mellékesen a kritika – érthető okokból – ehhez a kötethez köti költői indulását.

Mindazonáltal harmadik kötetén a költői útkeresés jeleit fedezhetjük fel. Nemcsak megtalált, végigjárható utakat jelentett ez, hanem az elvetendőekkel való szembesülést, a költői (tév/zsák)utcák tüzetes felülvizsgálatát, s újabb poétikai irányainak kezdőpontjait is.

A lírai teljesítmény kiteljesedése

Kányádi pályája az 1960-as években radikális fordulatot vesz. Első ránézésre nem is annyira az újabb kötetek sorjázásában, azok váratlan hangváltásában kell, kellene látnunk ezt a fordulatot, hanem költésze-

tének súlypontjai tolódnak el, s lírája a helyes arányok keresésére törekedvén a nagyszabású szintézis igényével lép fel. A *Kikapcsolódás* (1966) és a *Függőleges lovak* (1968) verseiben már fellelhetők azok a jegyek, amelyek a továbbiakban meghatározzák a Kányádi-líra alakulását. Verseinek struktúrája megújul; feltűnnek a töredezett formák, megjelenik a montázstechnika, emellett egyre gyakrabban találkozhatunk intertextusokkal. Teszi mindezt természetes könnyedséggel, a szöveghagyományok nem ütköznek össze végzetesen, összeegyeztethetetlenül, nem látszanak az illesztési pontok, s ami talán a legfontosabb szempont, mindezen folyamatok kiteljesedése ellenére sem csökken a versek befogadhatósága: a szintézis tehát teljesnek, sikeresnek mondható.

Mindeközben természetszerűleg mondanivalója is átalakul; az ifjúkori idillt, a harmóniát felváltja a disszonancia és a diszharmónia érzésvilága; a hagyományok felülírásának módszere, és új(abb) köteteszettechnikai eljárások épülnek versbeszédébe. Igen fontos, hogy az említett folyamatok következtében nyomon követhető a lírai én pozícióváltása is; egyre inkább háttérbe szorul a hangsúlyos jelenlét, s teret kap a személytelenedés, amely bizonyos esetekben akár a hangsúlyos lírai én pozíciójának teljes feladását is jelentheti. Mindez költészetét a személyesen megélt (és prezentált) felől az általános felé mozdítja el, s ezzel párhuzamosan tájversei is átalakulnak. A konkrét, megragadható táj egyre inkább tovább-, átpoetizálódik; Kányádi a tárgylíra megközelítési módozataival él, ugyanakkor ki is tágítja a befogadás horizontját. Így az élménylíra, a zsánerkép helyett a leírás módszere lesz meghatározó, illetőleg megjelennek a monologikus illetve az (ál)dialogikus részek. A lírai én hangsúlyos pozícióját a szemlélődő magatartásforma, valamint a látvány tárgyias, mondhatni tárgyilagos, realiztikus prezentálása váltja fel.

Tér- és időszemléletében is változásokat tapasztalhatunk. A tér- és időszerkezetet bővítve költeményeit tágabb megvilágításba helyezi; a hagyományosnak mondható linearitást felváltja a körkörös szemlélet; lírája kitér, az egyes korok, korszakok összekapcsolódnak, terek és idők játszanak sokszorosán egymásba. Megjegyzendő, hogy Kányádi ezen fordulatával (az összetett időszemlélet alkalmazásával) megelőzi a magyarországi pályatársakat. Mindez jórészt fordítói munkásságának köszönhető – ekkor fordítja magyarra Tudor Arghezi, Ioan Alexandru, Anatol Baconsky, Marin Sorescu verseit –, de feltétlenül említendő, hogy a '60-as évek oldottabb politikai légköré-

Kányádi Sándor
Fotó: L. Simon László

ben Kányádi látóköre is kitágul(hatott). Erről a legérzékletesebben *Líránkról, Bécsben* című esszéjében ír:

[...] a romániai magyar költészet egyik s talán legfontosabb sajátossága, amiben különbözik magyarországi fivéréétől: romániasága. Ez a két világháború között azt jelentette, szemben az irredentizmussal, hogy a romániai magyarságnak Románia a hazája. Ki kell alakítani a maga kultúráját, kapcsolatot kell teremtenie a román és a hazai német kultúra haladó demokratikus erőivel, mintegy hidat verve a kultúrák közé. (Korunk 1968/1.)

A hídverés – Kányádi részéről – elkezdődött. S a fordításokkal párhuzamosan költészetében is újabb lehetőségek nyíltak. Lehetővé vált, hogy lírája az univerzalitás felé mozduljon el; a konkrét hely- és időszemlélet felszámolásával, a lírai én (el)személytelenítésével, alaptémáit mégis megtartva. S arra érdemes figyelni, hogy költészete nem a lineáris fejlődést mutatja, hanem egyre inkább koncentrikusan bővül.

Kányádi költészetének súlyponteltolódásait a *Fától fáig* című válogatáskötettel (1970) kívánta nyomatékosítani. A kötet pontosan mutatja azokat a tapasztalatokat és változásokat, amelyek Kányádi líráját az indulástól az 1960-as évek végéig elkísérték. Az első kötet lírai népiességének tartalmi-formai lenyomatait éppúgy megtalálhatjuk a kötetben, mint a modern avantgárd stílusjegyeket. A zárt, pa-

raszti életből táplálkozó, alapvetéseit onnan merítő fiatal költő fejlődésének iránya jól nyomon követhető. Egyre inkább lehetővé válik a szerencsés szintetizálási folyamatok eredményeképpen, hogy univerzális, korok és népek között ívelő költészet teljesedjék ki, amely sokszínűségével, természetes egyszerűségével, magától értetődőségével már eddig is jelentős teljesítményt mondhat magáénak. S igen fontos azt is megjegyezni, hogy nem tagadja meg egyik korábbi korszakát sem. Inkább költészetének tudatos átesztétizálásáról beszélhetünk, s a következő évtizedben mindezt a *Szürkület* kötet lapjain igazolva is találjuk.

A beérkezés és ami utána történt

Az 1978-ban megjelent *Szürkület* hét év verstermését tartalmazza, s Kányádi számára ez a kötet hozza el az egyöntetű sikert. A tizennégyezer példányban nyomott kötet elfogy, második kiadásra kerül sor.

A magyarországi irodalomkritika természetesen figyelemmel kísértte Kányádi a *Kikapcsolódás* kötettől kezdődően, szélesebb körű elismertségéhez viszont az is kellett, hogy a Magvető Kiadó vállalkozzon Kányádi válogatott verseinek megjelentetésére. Így jelent meg a *Fekete-piros versek* 1979-ben, a költő ekkor jelentkezett először önálló kötettel Magyarországon. Mindez a *Szürkület* sikerének köszönhető, és korántsem érdemtelen siker ez. Az csak egy újabb soványka fintor, hogy Kányádi versei ezután 1992-ig Magyarországon jelennek meg majd, mivel a romániai enyhülésnek a '70-es évek végére vége szakad. Kivételt képeznek ez alól Kányádi gyerekversei, melyekkel azért megjelentetett – jelen lehetett úgymond a periférián.

Ám a sikerhez mindez talán még így együttesen sem lett volna elég, ha a *Szürkület*ben nem mutatkozik meg minél beszédesebben a kialakult, letisztult, (ön)ellentmondásain túllépő Kányádi-líra. Olyan ötvözete ez a hagyománynak és a modernségnek, amely szinte példátlan a magyar irodalomban.

Megjelenik a 20. századi költő markáns szerepvállalása, s igencsak határozott állásfoglalás ez; nem vátesz, nem hangos, haragos, lobo-gó, hanem a közösség felé tett, egyszerűségében is nemes gesztus, a közös sors feltétlen vallása és vállalása, amely nem hivatkozható, nem pózolható, de a maga szelíd kérlelhetetlenségével, konokságával minden-

nél jobban megerősíti lokális pozícióit. Elemi erővel szólal meg a szülőföld szeretete. Az otthon élménye mellett kiemelt szerepet kap a nyelv; a szavakba, az anyanyelvbe vetett töretlen hit szólal meg a kötet lapjain, ezt évszázados, a jelenből induló és oda megtérő, ott oszcilláló kontextusba helyezi, hiszen az elődök és a közösség imperatívuszait magára érvényesnek érzi. Mindez a kötet reprezentatív hosszúverseiben áll össze (*Fekete-piros; Halottak napja Bécsben*) s mutatkozik meg a maga teljességében:

Akarva nem akarva
itt meg kell állanunk
valami eltakarta
vezérlő csillagunk

pedig sehol egy felhő
nincs egy tenyérnyi folt
más csillag sincs ha feljő
egymaga lesz a hold

ormok és tornyok dőlnek
egymásra hangtalan
minden ránca a földnek
kisímul boldogan

ki elkezdett bevégez
nincs gondunk ezután
talpunk alatt a csöndes
gömbölyű óceán

(*Halottak napja Bécsben*)

A *Sörény és koponya* (1989) verseiben a féltés, félelem, szorongás alapmotívumok. Ez érthető, hiszen a nyolcvanas évek Romániájában ekkor tetőzik a diktatúra, s ez a magyar közösséget létében fenyegeti, lehetetleníti el. Kányádit elnémitják, nem publikálhat; emigrációról hallani sem akar, annak ellenére sem, hogy sokan ezt az utat választják. Tudja, hogy maradnia kell, ez nem lehet kérdés számára.

A kötet erre a fenyegetettségre reflektál; egyszerű, szinte már-már költőietlen hangon, lecsupaszított nyelvvel, plasztikusan. Jellemző, hogy a tragédia mellett megjelenik a versekben a játékoság. Az iro-

nizálás gyakran gúnyos, keserű öniróniába torkollik, hogy az abszurd léthelyzetet kifejezze.

Mondanivalóját gazdag formákba önti; a klasszikus szonettek mellett szerephez jutnak a csonkolt, szabálytalan szonettek is (*Szürke szonettek*), s megjelenik költészetében a haiku (*Körömversek*). Külön említést érdemel a *Dél keresztje alatt* című ciklus, melyben az észak-amerikai utazása során szerzett megrendítő tapasztalatairól számol be. Az ottani indián törzsek rezervátumbéli életének bemutatása együtt jár a felismeréssel: a világ mindenütt egyforma, a kisebbségben élő emberek sorstudata azonos.

A *Sörény és koponya* versei között találjuk a *Vannak vidékek* című ciklust is, mely a *Dél keresztje alatt* gondolatvilágát viszi tovább. Látzólagosan egyszerű, tárgyilagos leíró versek ezek, de minden sor mögött érezhetjük a félelmet a barbárságtól, a több évszázados kultúrák ellen forduló rombolástól: az elembertelenedéstől. A ciklus valamennyi verse a *vannak vidékek* felütéssel veszi kezdetét, újra és újra megerősítve, hogy az, amiről a lírai én tudósít, valóságos. A ciklus jelentőségét jelzi, hogy Kányádi 1992-ben megjelent (újabb) romániai kötetének ezt a címet adta.

A *Sörény és koponya* versein egyre erősebben érezhető már a megfoghatatlan faggatása, a lehetetlen szép kísértése; egyre inkább előtérbe kerül a metafizika. Talán legismertebb, emblematis darabja a kötet címadó verse, melyet Kányádi csak 2002-ben fejezett be, jelentőségét tekintve pedig a legfontosabb Kányádi-versek között említendő, az életműbeli súlya a *Halottak napja Bécsben* című poémával egyenrangú.

1997-ben Kányádi egyetlen köteté szerkesztette verseit. A *Válaki jár a fák hegyén* alcíme – *egyberostált versek* – világosan jelzik ezt a szándékot; költészetének fő vonulatai, tendenciái befejezettek tekinthetők, életművét azonban semmiképpen nem zárta le. A kilencvenes évek terméséből csak néhány verset válogatott be, közöttük van viszont a kötet címadó verse, amely a legtöbbit idézett Kányádi-versek közül való. Ebben a versben érkezik el a kozmoszig; tekintetét a végtelenre szegezve, szinte hangtalanul suttogja maga elé:

valaki jár a fák hegyén
mondják úr minden porszemen
mondják hogy maga a remény
mondják maga a félelem

Az életmű folytatásáról ékesszólóan tanúskodik a 2002-ben megjelent *Felemás őszi versek*, főként Arany *Ószikéivel* rokonítják sokan e verseket, nem is alaptalanul. E kötetben olvashatjuk a kétrészessé bővített *Sörény és koponya* teljes szövegét, amely már az ezredforduló perspektívájából állapítja meg újra, hogy az emberi humánus lassan elvész: „harmadnapon már csak a múholdak s az úr / láthatnák mi történt szemet nekik se szúr”.

*

A lírai életmű – egészen napjainkig – új versekkel bővül. Nem tudhatni, mikor jelentkezik Kányádi újabb önálló kötetével, friss költeményekkel. A meglévők viszont élnek; Kányádi ma is keresett, népszerű költő, verseit olvassák, szavalják, hivatkoznak rájuk, megzenésítik azokat. Idegen nyelvre fordított kötetével külföldön is sikereket ért el, fordításkötetével pedig (*Csipkebokor az alkonyatban. Kányádi Sándor egyberostált műfordításai*, Magyar Könyvklub, 1999) terjedelmes fordítói munkásságát is összegezte. Költészete egyszerre hordozza magán a hagyomány és újítás típusjegyeit; szemléletmódja a realisztikus látásmódtól a transzcendenciáig terjed. Megmarad(t) Erdély szerzőjének, a magyar irodalomban elfoglalta méltó helyét, s az említett fordításoknak köszönhetően az európai irodalomban is jelen lehet. Ott a helye.

SÜTŐ CSABA ANDRÁS